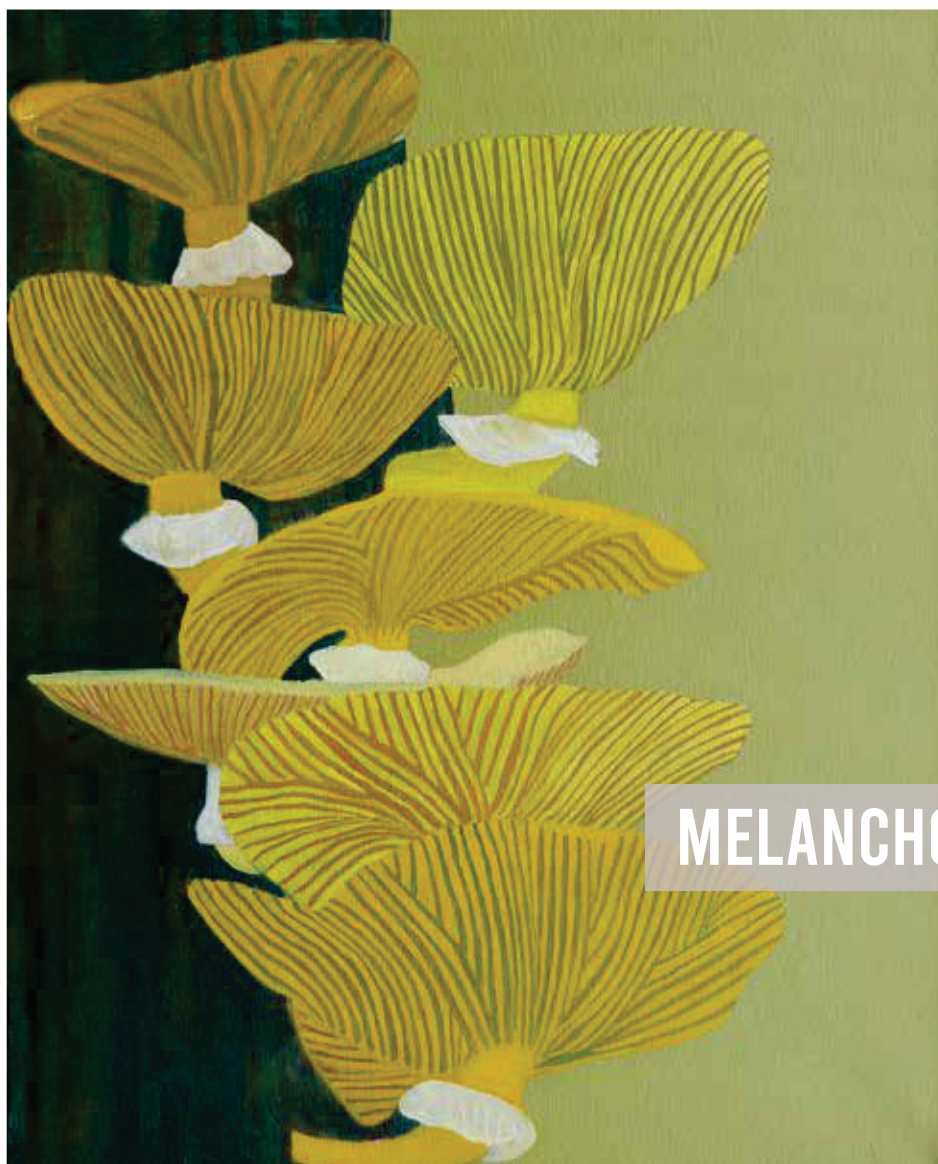

Speling

Tijdschrift voor bezinning 2021

MELANCHOLIE

REDACTIONEEL

MELANCHOLIE

Heer: het is tijd. De zomer was zeer groots.
Leg op de zonnewijzers thans uw schaduw,
en stel de velden aan de winden bloot.

Beveel de laatste vruchten rijp te zijn;
verleen hun nog twee zuidelijker dagen,
stuw hen naar de voleinding, Heer, en jaag
de laatste zoetheid in de zware wijn.

Wie nu geen huis heeft, bouwt het ook niet meer.
Wie nu alleen is, zal het nog lang blijven,
zal waken, lezen, lange brieven schrijven,
in lanen rusteloos dwalen, telkens weer,
als op de wind de blaren zullen drijven.

RAINER MARIA RILKE, *Herfstdag*

Hoe verhoudt spiritualiteit zich tot melancholie? Over deze vraag buigen we ons in dit nummer, zoals we eerder in deze jaargang al deden rond verlangen en rond uitbundigheid. En ook nu weer beschouwen we de melancholische stemming in al zijn dubbelzinnigheid: ze kan een zegen én een noodlot zijn, een kans én een doodlopend spoor. Melancholie kan onze verbeelding aansporen maar ook belemmeren, licht brengen maar ook duisternis. Soms denk je zelfs dat het je grondstemming is, en dan blijkt dat toch niet te kloppen.

De term 'melancholie' houdt verband met zwarte gal, zwartgalligheid. De psalmist schreef er al over, evenals de evangelist. Monniken gaven er later de naam 'acedia' aan. Tegenwoordig beschouwen we melancholie als zwaarmoedigheid, soms zelfs als depressie. Er bestaan grote zorgen over de toename daarvan in onze samenleving.

Er zijn ook milde vormen van melancholie. Door gaans benoemen we die met woorden als 'heimwee' of 'weemoed' – gemoedstoestanden waarin we terug-

verlangen naar mensen, tijden, plekken, ervaringen van weleer. Binnen de filosofie, de kunst en de spiritualiteit lijkt er sprake te zijn van een herwaardering van deze milde vorm van melancholie. Filosofen als Cornelis Verhoeven, Patricia de Martelaere en Joke Hermsen hebben er prachtig over geschreven. Voor hen is de melancholische grondstemming inherent aan mens-zijn. Bij tijd en wijle wil de mens langer verwijlen bij het gemis van wat ooit was en nooit meer terugkomt. Misschien wil hij op dat moment wel niet getroost worden. Of vindt hij slechts troost in de wereld van de kunst en de spiritualiteit. Kunstenaars en mystici brengen immers dikwijls die melancholische grondstemming tot uitdrukking.

In dit nummer besteden we dan ook ruim aandacht aan filosofische en mystieke teksten, aan muziek, visuele kunsten en poëzie. Zoals het gedicht *Herfstdag* van Rainer Maria Rilke. Het gedicht is niet willekeurig gekozen. Als na een uitbundige zomer in de herfst de blaadjes verkleuren en van de bomen vallen, verlangt de mens naar binnen te gaan om te mijmeren over de groei en bloei van weleer. De herfst is het seizoen van de melancholische stemming.

De redactie

CADEAU

BIJ KERSTNUMMER SPELING

Bij het volgende nummer – het kerstnummer – ontvangen alle abonnees een mooi boek cadeau:

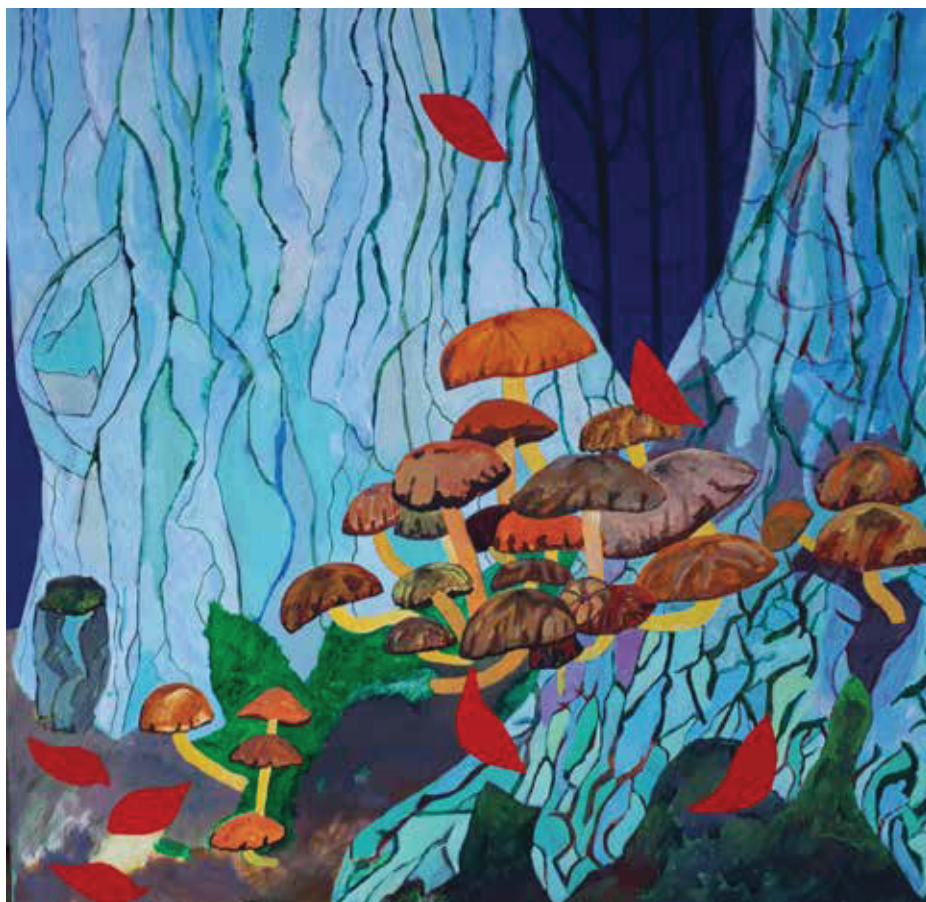
Een kleine geschiedenis van het wonder van Stephan de Jong.
(Trouw * * * *)

Wilt u een vriend of kennis blij maken met Speling? Vertel dan dat wie uiterlijk 5 december 2021 een abonnement voor 2022 afsluit, ook dat boek cadeau krijgt, plus gratis het kerstnummer van 2021, over verinnerlijking.

Zie www.skandalon.nl/speling.

Nieuw! In 2022 heeft Speling niet alleen een kunstenaar van het jaar, maar ook een gastauteur:

Jean-Jacques Suurmond – predikant, geestelijk verzorger, coach en therapeut. Jarenlang schreef hij columns in dagblad Trouw. ‘Spiritualiteit’ is het thema waarover hij vaak lezingen geeft. Op blz. 46 vindt u alvast een voorproefje.

Dorian Hiethaar | *Bomen met paddenstoelen* | acrylverf | 60 x 60 cm | particuliere collectie

HET VERLANGEN OM TE VALLEN

JEAN-JACQUES SUURMOND

Herfst. Iets in mij wil vallen, maar wat? En waarnaartoe?

Ik loop door het oude park bij mijn nieuwe huis en zie de blaadjes naar beneden zweven. Hun kleuren flitsen in het zonlicht. Over al die gevallen bladeren, geschakeerd van felgeel tot gloeiend roodbruin, loop ik over de mozaïekvloer van mijn eigen verleden. Dat bestaat immers uit talloze momenten die mij gegeven werden en daarna weer zijn weggedwarreld.

Ook in mij wil iets vallen. Nu ik ouder word, loopt mijn haar daarop vooruit. Ik trek mijn haren niet uit, dat gebeurt. Mijn bovenlijf lijkt tegen mijn zin voorover te willen hellen. 'Pas op, je begint krom te lopen', hoor ik soms.

De blaadjes hebben er plezier in. Soms lijken ze elkaar achterna te zitten, dan weer tikt er eentje plagend tegen mijn hoofd. Eindelijk zijn ze onthecht van de boom, vrij van al dat gedoe van licht vangen en water verdampen. Gretig laten ze zich vallen. Wat een dans, wat een lichtheid om mij heen, en wat is de oorzaak? De zwaartekracht die aan hen trekt.

WORKSHOP

Ik denk aan de workshop voor Gestalttherapeuten waaraan ik laatst meewerkte, over 'zelfdoding in de psychotherapeutische praktijk'. Ook een manier om te vallen. Vaak in het verborgene, om de omgeving te sparen. Een auto-ongeluk dat geen ongeluk was. Een misplaatste stap in de bergen die niet misplaatst was. Iemand die ervoor kiest om zich niet voor borstkanker te laten behandelen. Zoals die vrouw die me na mijn laatste bezoek voor haar deur op de galeriefat lang nazwaaide, tot ik weg was. Alsof ze alvast wilde oefenen hoe je dat eigenlijk doet: iemand nooit meer zien. Wilde ze dood? Ik denk het eigenlijk niet. Maar ze kon in haar situatie geen reden meer vinden om te leven. In haar bestaan was het herfst en dan is het – hup – tijd om te vallen.

Is dat uit wanhoop of opluchting? Misschien wel allebei tegelijk. Er zijn patiënten die de therapeut niet willen beloven dat ze tijdens de behandeling geen zelfmoord zullen plegen. Ze houden liever die escapeknop bij de hand. Als hun bestaan te zwaar wordt, doorweekt van kille regen en gebeukt door de wind, kunnen ze zich altijd nog laten vallen.

Maar wat is dat eigenlijk: vallen? Tranen en kabinetten vallen, een maaltijd valt goed, we vallen over iets en worden boos, we vallen op iemand en worden verliefd.

De wonderlijke denker Simone Weil viel in het kapelletje van Franciscus van Assisi op haar knieën. Geïnspireerd door de joodse mystieke kabbala, zegt ze dat God zich uit de wereld heeft

teruggetrokken. Alsof hij dacht: 'Laat ik nou eens niet langer alles met mijn aanwezigheid bezetten, als zo'n druk type dat zodra hij binnenkomt de hele kamer vult. Nee, ik trek mij terug zodat er een leegte ontstaat waarin iets anders dan ik kan bestaan.' En waarom? Uit liefde. Met gulle handen geeft God niets, zodat er iets buiten hemzelf kan zijn.

Als een kale zenboeddhist is God een leegteliefhebber, een valspecialist.

Maar wacht even: voordat er zoiets als een schepping bestond, had God dus al lief. Wat beminde hij dan? Dat moet wel de leegte inclusief de zwaartekracht zijn geweest, want iets anders was er niet. Als een kale zenboeddhist is God een leegteliefhebber, een valspecialist. Leegte maakt het immers mogelijk om te vallen. Het universum met zijn wentelende zonnen en planeten is één kosmisch valgebeuren in de leegte. Ik heb een sterk vermoeden dat God daarin incognito, als een soort donkere materie en energie, aanwezig is. Met één hand geeft hij de leegte zodat de wereld kan bestaan, en met de andere hand haalt hij alles naar zich toe.

Dat doet hij door het vonkje in de ziel, de 'burn of being' (Christian Wiman), waardoor hij aan mensen trekt. Daarom hebben we altijd het idee dat er méér moet zijn. Dat gevoel slaat vooral toe als je niet meer afgeleid wordt door de strijd om te overleven en je je gaat vervelen – van prins Gautama (de Boeddha), de middeleeuwse mystici die vaak van adel waren of uit rijke

koopmansfamilies kwamen, tot en met villabewoners vandaag.

In het park tikt een steentje op het pad. Jochies zijn bezig vogels te bekogelen. Het feit dat we de ruimte hebben om goede dingen te doen of te etteren, om te geloven of atheïst te worden, is een bewijs van de liefde van God. Ga je gang, hij is afwezig, maar blijft wel in ons branden en trekken. Daarom zijn er mystici die als een herfstblad liever dood in de aarde gevonden willen worden, en daarmee in God, dan door het park te kuieren. En hebben zelfmoordenaars in hun wanhoop niet ook de intuïtie dat voor hen sterven ergens 'winst' is, om het met de apostel Paulus te zeggen? Dat maakt 113 Zelfmoordpreventie natuurlijk niet overbodig. Het kan te vroeg zijn. Er is een tijd om te vallen, net als voor de bladeren in het park. Hoewel: laat in de afgelopen lente vielen er plotseling al blaadjes op mijn hoofd. Maar die kwamen dan ook van een treurwilg (echt gebeurd!).

Wie valt, geeft zich aan de zwaartekracht over en daarmee aan de liefde.

Momenteel ben ik bezig de klassieker *Mysticism* van Evelyn Underhill te vertalen en bewerken. Een bronboek waaraan elke publicatie over spiritualiteit veel te danken heeft. Volledig de spirituele of mystieke weg gaan, zegt ze, mobiliseert ons gevoel, onze wil en ons verlangen om te kennen. Welnu, een gevoelsmatige band met God kunnen we meestal wel in de kerk of een andere geloofspraktijk vinden, en kennis in

de lawine van spirituele boeken en tijdschriften. Maar alleen de mystieke beleving kan ons het tweede aspect, van overgave van de wil, geven. Overgave is de essentiële link die de drie elementen van gevoel, wil en kennen tot een eenheid maakt, aldus Underhill. En wat is overgave anders dan vallen?

Een windvlaag blaast een zwerm blaadjes rond, ze dansen in een kring voor mijn voeten. Wie valt, geeft zich aan de zwaartekracht over en daarmee aan de liefde. Je valt in Gods hand, zeggen gelovigen.

CULTUUR IS EEN VALOEFENING

Iets in mij wil vallen, maar ik niet. Moet ik, een mens die na duizenden jaren van evolutie eindelijk rechtop en autonoom op zijn voeten staat, soms weer een kruiper over de savanne worden? Je laten vallen gaat tegen mijn gevoel, de manier waarop ik mezelf ken, in. Daarom stuurt God engelen die mij uit mijzelf trekken. Ik stort me in mijn werk, ik verlies me in de kleinkinderen en ga warempel soms in een kerkdienst op. Is dat niet waardoor wij zin en bezieling ervaren? Draait niet de hele cultuur en amusementsindustrie om die 'burn of being' in ons? Mensen verliezen zichzelf in concerten, dance-events, exposities en toneel; dat zijn vermomde engelen waardoor God ons incognito naar zich toe trekt. Voor de schijn wordt er van ons een kaartje aan de ingang gevraagd, zodat we geen argwaan krijgen. We betalen om toegang te krijgen tot de leegte van zelfvergetelheid. Jaren van ascese en meditatie kunnen wat dat betreft niet tegen een goede film op. Cultuur is één grote val uit de obsessie met onszelf.

Mijn autonome ik wil niet vallen. Maar iets in mij, dat vreemde vonkje in de ziel, wil niets liever. God trekt aan mijn haren en aan mijn romp zodat ik moeite moet doen om rechtop te blijven lopen. Alsof hij zegt: hier jij, jij hebt van mij de leegte om te leven gekregen, nu wil ik dat jij valt op mij. Dat is toch de deal?

God is een lastige minnaar, zegt Simone Weil nadat ze onder de klanken van gregoriaanse zang weer eens gevallen was, in het klooster van Solesmes. Zoals dat gaat, moet God dan wel in de eerste plaats lastig voor zichzelf zijn. Door zijn liefde is hij zichzelf niet genoeg. Hij had best kalmpjes om de schepping heen kunnen leven, als een buurman die je vriendelijk op afstand houdt. Maar nee, hij moet en wil ons hebben. Hij blijft aan ons trekken, zoals de zwaartekracht de blaadjes van de bomen plukt.

God is een lastige minnaar.

Mensen die geïnteresseerd zijn in spiritualiteit maar met zichzelf bezig blijven, noemt Underhill 'spirituele snoepers'. Ze laten zich niet uit zichzelf trekken, ze willen niet vallen. Dan kan de *'burn of being'* in hen op den duur wegwijnen. Van mogelijkheid tot bestaan wordt de leegte een onmogelijke woestenij en je wordt kwetsbaar voor een depressie of burn-out. De ironie is dat iemand dan soms aan zelfdoding kan gaan denken. Wie weigert te vallen mist zin en betekenis en schuift vanzelf op, richting de ultieme val. Zo zit een mens kennelijk in elkaar. Zo zit God in elkaar. Van hem moet er gevallen worden, linksom of rechtsom. Dezelfde leegte waardoor wij

rechtop kunnen staan, kan de leegte worden waarin wij schrijnend te pletter vallen – in Gods hand.

'Ik voel me schuldig', zei een therapeute in die workshop, 'wanneer een patiënt zelfmoord pleegt.' Er volgde een gesprek over verantwoordelijkheid, de *'duty to warn'* en beroepsethiek. Bekende kost. Tot een ander plotseling zei: 'Kunnen we iemand zijn dood ook gunnen?' Er viel een stilte. De stilte van een vallend heelal.

In het park kijk ik naar de blaadjes die, verdroogd en aangeslagen door de tijd, als stoeiende vonken om mij heen dwarrelen. Alsof ze, zoals die mysticus in Underhills boek, tegen God zeggen: 'Zou ik, een mug dansend in jouw zonlicht, eerbiedig kunnen zijn?'

Het is herfst, het is hun tijd.

Ik gun het ze van harte.

JEAN-JACQUES SUURMOND (1950), PhD, is predikant, coach, supervisor en geestelijk begeleider. In 2022 is hij gastauteur van Speling. (www.jean-jacquessuurmond.nl)

Dorian Hiethaar | *Bospad* | acrylverf | 80 x 60 cm

IN DEZE SPELING:

Frank van de Schoor, *Bij het omslag* • 3

Redactioneel, *Melancholie* • 4

Ben Schomakers, *Melancholie – noodlot of zegen?* • 6

Hans Alderliesten, 'Streven naar geluk is gedoemd te mislukken.' –
In gesprek met Damiaan Denys • 14

Désanne van Brederode, *Zomerhaat?* • 20

Frans Maas, *Acedia in spirituele tradities: in het slop of kans* • 28

Daan Van Speybroeck, *Melancholie van haar genereuze kant –
fotocycli van Maria Dabrowski en Zoë Parton* • 36

Jean-Jacques Suurmond, *Het verlangen om te vallen* • 46

Mariëlle Polman, *Spelenderwijs* • 50

Thomas Quartier, *Wil ik zijn wie ik ben? Levensgeluiden van Sinéad O'Connor* • 56

Marjeet Verbeek, *My Octopus Teacher –
over de vriendschap tussen een regisseur en een octopus* • 62

Jack Balhan, *Een geluksgevoel met een smartelijk randje –
Søren Kierkegaard over melancholie* • 68

Kees Waaijman, *Heel de schepping zucht* • 74

Door Brouns-Wewerinke, *Melancholisch opgetogen* • 80

Loet Swart, *Jan van Ruusbroec over de schroeiende hitte van het mystieke verlangen* • 86

Ria van den Brandt, *Echte bergen* • 94